

Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a doua)

8 iunie 2023*

„Neîndeplinirea obligațiilor de către un stat membru – Pachete de servicii de călătorie și servicii de călătorie asociate – Directiva (UE) 2015/2302 – Articolul 12 alineatele (2)-(4) – Rezilierea unui contract privind pachetul de servicii de călătorie – Circumstanțe inevitabile și extraordinare – Pandemia de COVID-19 – Rambursarea plăților efectuate de călătorul în cauză pentru un pachet – Rambursare sub forma unei sume de bani sau sub forma unui pachet de servicii de călătorie de înlocuire – Obligația de rambursare datorată acestui călător la nu mai târziu de 14 zile de la rezilierea contractului în cauză – Derogare temporară de la această obligație”

În cauza C-540/21,

având ca obiect o acțiune în constatarea neîndeplinirii obligațiilor formulată în temeiul articolului 258 TFUE, introdusă la 27 august 2021,

Comisia Europeană, reprezentată de R. Lindenthal, I. Rubene și A. Tokár, în calitate de agenți,

reclamantă,

susținută de:

Regatul Danemarcei, reprezentat inițial de V. Pasternak Jørgensen și M. Søndahl Wolff și ulterior de Søndahl Wolff, în calitate de agenți,

intervenient,

împotriva

Republicii Slovace, reprezentată de B. Ricziová, în calitate de agent,

pârâtă,

CURTEA (Camera a doua),

compusă din doamna A. Prechal (raportoare), președintă de cameră, doamna M. L. Arastey Sahún și domnii F. Biltgen, N. Wahl și J. Passer, judecători,

avocat general: doamna T. Ćapeta,

* Limba de procedură: slovacă.

grefier: domnul A. Calot Escobar,

având în vedere procedura scrisă,

având în vedere decizia de judecare a cauzei fără concluzii, luată după ascultarea avocatului general,

pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Prin acțiunea formulată, Comisia Europeană solicită Curții să constate că, prin introducerea, în urma adoptării zákon č. 136/2020 Z. z. (Legea nr. 136/2020 Rec.) din 20 mai 2020 (denumită în continuare „Legea nr. 136/2020”), a articolului 33a în zákon č. 170/2018 Z. z. o zázadoch, spojených službách cestovného ruchu, niektorých podmienkach podnikania v cestovnom ruchu a o zmene a doplnení niektorých zákonov (Legea nr. 170/2018 Rec. privind pachetele de servicii de călătorie, serviciile turistice asociate și anumite condiții aplicabile activității turistice, de modificare și de completare a anumitor legi) din 15 mai 2018 (denumită în continuare „Legea nr. 170/2018”), Republica Slovacă nu și-a îndeplinit obligația care îi revine în temeiul articolului 12 alineatul (2), alineatul (3) litera (b) și alineatul (4) din Directiva (UE) 2015/2302 a Parlamentului European și a Consiliului din 25 noiembrie 2015 privind pachetele de servicii de călătorie și serviciile de călătorie asociate, de modificare a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 și a Directivei 2011/83/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului și de abrogare a Directivei 90/314/CEE a Consiliului (JO 2015, L 326, p. 1) coroborat cu articolul 4 din Directiva 2015/2302.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

Directiva 2015/2302

- 2 Potrivit considerentelor (4), (5), (31), (40) și (46) ale Directivei 2015/2302:
 - „(4) Directiva 90/314/CEE [a Consiliului din 13 iunie 1990 privind pachetele de servicii pentru călătorii, vacanțe și circuite (JO 1990, L 158, p. 59, Ediție specială, 13/vol. 9, p. 248)] conferă statelor membre o largă putere discreționară în ceea ce privește transpunerea sa. Prin urmare, persistă divergențe importante între legislațiile statelor membre. Fragmentarea juridică presupune costuri mai mari pentru întreprinderi și constituie un obstacol pentru cei care vor să își desfășoare activitatea și în afara frontierelor naționale, limitând astfel opțiunile consumatorilor.
 - (5) [...] Armonizarea drepturilor și a obligațiilor care derivă din contractele referitoare la pachetele de servicii de călătorie și la serviciile de călătorie asociate este necesară pentru crearea unei veritabile piețe interne a consumatorilor în domeniul respectiv, prin identificarea unui echilibru corect între un nivel ridicat de protecție a consumatorilor și competitivitatea întreprinderilor.

[...]

- (31) De asemenea, călătorii ar trebui să aibă posibilitatea de a rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie în orice moment înainte de începerea executării pachetului, în schimbul plății unui comision de reziliere adecvat și justificabil, ținând cont de economiile de costuri previzibile și de venitul din desfășurarea alternativă a serviciilor de călătorie. De asemenea, călătorii ar trebui să aibă dreptul de a rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie fără plata unui comision de reziliere, în cazul în care circumstanțe inevitabile și extraordinare afectează în mod semnificativ executarea pachetului. Acestea pot include, de exemplu, războaie, alte probleme grave de securitate precum terorismul, riscuri semnificative pentru sănătatea umană precum epidemia unei boli grave în locul de destinație al călătoriei sau dezastre naturale precum inundațiile, cutremurele sau condițiile meteorologice care fac imposibilă deplasarea în condiții de siguranță către destinație, astfel cum s-a convenit în contractul privind pachetul de servicii de călătorie.

[...]

- (40) Pentru ca protecția în caz de insolvență să fie efectivă, aceasta ar trebui să acopere cuantumurile previzibile ale plăților afectate de insolvența organizatorului și, după caz, costurile previzibile ale repatrierii. [...] În general, acest lucru va însemna că garanția trebuie să acopere un procent suficient de ridicat din cifra de afaceri a organizatorului în cazul pachetelor [...] Cu toate acestea, o protecție eficientă în caz de insolvență nu ar trebui să ia în considerare riscuri foarte reduse, de exemplu insolvența simultană a mai multora dintre principalii organizatori, în cazul în care acest lucru ar afecta în mod disproporționat costul protecției, împiedicând astfel eficiența acesteia. În astfel de cazuri, garanția pentru rambursare poate fi limitată.

[...]

- (46) Ar trebui să se confirme faptul că nu le este permis călătorilor să renunțe la drepturile care le revin în temeiul prezentei directive și că organizatorii sau comercianții care facilitează achiziționarea de servicii de călătorie asociate nu se pot sustrage de la obligațiile care le revin sub pretextul că acționează în simpla calitate de furnizor de servicii de călătorie, de intermediar sau în orice altă calitate.”

3 Articolul 1 din Directiva 2015/2302 prevede:

„Scopul prezentei directive este de a contribui la funcționarea corespunzătoare a pieței interne și la asigurarea unui nivel ridicat și cât se poate de uniform de protecție a consumatorilor prin apropierea anumitor aspecte ale actelor cu putere de lege și ale actelor administrative ale statelor membre referitoare la contractele încheiate între călători și comercianți privind pachetele de servicii de călătorie și serviciile de călătorie asociate.”

4 Articolul 3 din această directivă prevede:

„În sensul prezentei directive, se aplică următoarele definiții:

[...]

6. «călător» înseamnă orice persoană care dorește să încheie un contract sau care are dreptul să călătorească pe baza unui contract încheiat, în cadrul prezentei directive;

[...]

8. «organizator» înseamnă un comerciant care combină și vinde sau oferă spre vânzare pachete de servicii de călătorie, fie direct, fie prin intermediul unui alt comerciant sau împreună cu acesta.

[...]

12. «circumstanțe inevitabile și extraordinare» înseamnă o situație care nu poate fi controlată de partea care invocă o astfel de situație și ale cărei consecințe nu ar fi putut fi evitate chiar dacă s-ar fi luat toate măsurile rezonabile;

[...]”

5 Articolul 4 din directiva menționată, intitulat „Nivelul de armonizare”, prevede:

„Dacă nu se prevede altfel în prezenta directivă, statele membre nu pot menține sau introduce în dreptul intern dispoziții diferite de cele stabilite în prezenta directivă, inclusiv dispoziții mai stricte sau mai puțin stricte, care ar asigura un nivel diferit de protecție a călătorilor.”

6 Articolul 12 din aceeași directivă, intitulat „Rezilierea contractului privind pachetul de servicii de călătorie și dreptul de retragere înainte de începerea executării pachetului”, prevede:

„(1) Statele membre asigură călătorului posibilitatea de a rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie în orice moment înainte de începerea executării pachetului. În cazul în care călătorul reziliază contractul privind pachetul de servicii de călătorie în temeiul prezentului alineat, călătorul poate fi obligat să plătească organizatorului un comision de reziliere adecvat și justificabil. [...]

(2) În pofida alineatului (1), călătorul are dreptul să rezilieze contractul privind pachetul de servicii de călătorie înainte de începerea executării pachetului fără a plăti vreun comision de reziliere în cazul unor circumstanțe inevitabile și extraordinare care se produc la locul de destinație sau în vecinătatea imediată a acestuia și care afectează în mod semnificativ executarea pachetului sau care afectează semnificativ transportul pasagerilor la destinație. În cazul rezilierii contractului privind pachetul de servicii de călătorie în temeiul prezentului alineat, călătorul are dreptul la o rambursare completă a oricărei plăți efectuate pentru pachet, dar nu are dreptul la vreo despăgubire suplimentară.

(3) Organizatorul poate rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie și poate oferi călătorului rambursarea completă a tuturor plăților efectuate pentru pachet, dar nu este răspunzător pentru plata unor despăgubiri suplimentare, în cazul în care:

[...]

(b) organizatorul nu poate executa contractul din cauza unor circumstanțe inevitabile și extraordinare și îl înștiințează pe călător cu privire la rezilierea contractului, fără întârziere și înainte de începerea executării pachetului.

(4) Organizatorul efectuează orice rambursare necesară în temeiul alineatelor (2) și (3) sau, în ceea ce privește alineatul (1), rambursează orice plăți efectuate de către sau pe seama călătorului pentru pachetul respectiv, din care se scade comisionul de reziliere corespunzător. Aceste

restituiri sau rambursări se efectuează către călător fără întârzieri nejustificate și, în orice caz, nu mai târziu de 14 zile de la rezilierea contractului privind pachetul de servicii de călătorie.

[...]"

7 Articolul 23 din Directiva 2015/2302, intitulat „Caracterul imperativ al directivei”, prevede:

„[...]

(2) Călătorii nu pot renunța la drepturile care le sunt conferite prin măsurile naționale de transpunere a prezentei directive.

(3) Dispozițiile contractuale sau declarațiile efectuate de un călător prin care, în mod direct sau indirect, se renunță la drepturile acordate călătorilor în temeiul prezentei directive sau se restrâng aceste drepturi sau care au drept obiectiv evitarea aplicării prezentei directive nu sunt obligatorii pentru călător.”

Recomandarea (UE) 2020/648

8 Recomandarea (UE) 2020/648 a Comisiei din 13 mai 2020 privind voucherele oferite pasagerilor și călătorilor în locul rambursării pachetelor turistice și serviciilor de transport anulate în contextul pandemiei de COVID-19 (JO 2020, L 151, p. 10) enunță în considerentele (9), (13)-(15), (21) și (22):

„(9) Directiva [2015/2302] prevede că, în cazul anulării unui pachet de călătorie din cauza unor «circumstanțe inevitabile și extraordinare», călătorii au dreptul de a obține rambursarea integrală a tuturor plăților efectuate pentru pachet, fără întârzieri nejustificate și, în orice caz, nu mai târziu de 14 zile de la data rezilierii contractului. În acest context, organizatorul poate oferi călătorului rambursarea sub forma unui voucher. Această posibilitate nu privează însă călătorii de dreptul la rambursarea în bani.

[...]

(13) Numeroasele anulări generate de pandemia de COVID-19 au dus la o situație nesustenabilă a fluxului de lichidități și a veniturilor în sectorul transporturilor și în cel turistic. Problemele de lichiditate ale organizatorilor sunt exacerbate de faptul că aceștia au obligația să ramburseze călătorului prețul integral al pachetului, deși lor nu li se rambursează totdeauna la timp serviciile preplătite care fac parte din pachet. Se poate ajunge efectiv la o situație în care această povară este repartizată inechitabil între operatorii ecosistemului turistic.

(14) În cazul în care organizatorii sau transportatorii devin insolvăbili, există riscul ca mulți călători și pasageri să nu primească nicio rambursare, deoarece creanțele pe care le dețin față de organizatori și operatori de transport nu sunt protejate. Aceeași problemă poate apărea și în contextul relațiilor inter-întreprinderi, atunci când organizatorii primesc, sub formă de rambursare pentru serviciile preplătite, un voucher din partea transportatorilor – care devin ulterior insolvăbili.

(15) O mai mare atractivitate a voucherelor, ca alternativă la rambursarea în bani, ar crește gradul de acceptare a acestora în rândul pasagerilor și al călătorilor. Astfel s-ar realiza o atenuare a problemelor de lichiditate ale transportatorilor și ale organizatorilor, putându-se ajunge, în cele din urmă, la un nivel superior de protecție a intereselor pasagerilor și călătorilor.

[...]

(21) În ceea ce privește eventualele necesități de lichiditate suplimentare ale operatorilor din sectorul turismului și al transporturilor, Comisia a adoptat, la 19 martie 2020, un cadru temporar pentru măsurile de ajutor de stat de sprijinire a economiei în actuala criză cauzată de pandemia de COVID-19, în temeiul articolului 107 alineatul (3) litera (b) [TFUE], pentru a remedia o perturbare gravă a economiei în statele membre.

[...]

(22) Cadrul temporar se aplică, în principiu, tuturor sectoarelor și întreprinderilor, inclusiv întreprinderilor de transport și de turism, și recunoaște că transportul și turismul se numără printre cele mai afectate sectoare. Scopul său este de a remedia deficitul de lichiditate cu care se confruntă întreprinderile, permițând, de exemplu, granturi directe, avantaje fiscale, garanții de stat pentru împrumuturi și împrumuturi publice subvenționate. [...] În acest context, statele membre pot decide să acorde sprijin operatorilor din sectorul turismului și al transporturilor pentru a asigura soluționarea cererilor de rambursare cauzate de epidemia de COVID-19, în vederea asigurării protecției drepturilor pasagerilor și consumatorilor, precum și a egalității de tratament pentru pasageri și călători.”

9 Potrivit punctului 1 din această recomandare:

„Prezenta recomandare se referă la voucherele pe care transportatorii sau organizatorii le pot propune pasagerilor sau călătorilor în schimbul rambursării în bani și sub rezerva acceptării lor voluntare de către pasageri sau călători, în următoarele situații:

(a) în cazul unei anulări efectuate de către transportator sau organizator începând cu 1 martie 2020 din motive legate de pandemia de COVID-19, în contextul următoarelor dispoziții:

[...]

(5) articolul 12 alineatele (3) și (4) din Directiva (UE) 2015/2302;

[...]”

Dreptul slovac

10 Articolul 33a din Legea nr. 170/2018, care a fost introdus în aceasta prin Legea nr. 136/2020, este intitulat „Dispoziții provizorii privind situația excepțională cauzată de COVID-19”. Acesta are următorul cuprins:

„(1) În cazul în care, ca urmare a situației excepționale cauzate de COVID-19 în Slovacia sau a unei situații similare la locul de destinație sau în orice punct al itinerariului pachetului de servicii de călătorie, nu este posibil să se furnizeze călătorului elementele esențiale ale serviciilor turistice prevăzute într-un contract privind pachetul de servicii de călătorie, organizatorul de călătorii are dreptul:

- a) să propună călătorului o modificare a contractului privind pachetul de servicii de călătorie sau
- b) să trimită călătorului o notificare prin care îi propune un pachet de servicii de călătorie de înlocuire, în cazul în care călătorul nu acceptă modificarea propusă a contractului privind pachetul de servicii de călătorie potrivit literei a).

(2) În cazul în care călătorul acceptă modificarea contractului privind pachetul de servicii de călătorie menționată la alineatul (1) litera a), iar prețul pachetului de servicii de călătorie care rezultă din această modificare diferă de suma plăților deja primite în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie, părțile convin asupra diferenței dintre prețul călătoriei care face obiectul modificării contractului privind pachetul de servicii de călătorie și suma plăților primite în temeiul contractului inițial.

(3) Notificarea pachetului de servicii de călătorie de înlocuire se face în scris și este comunicată călătorului pe un suport durabil în același mod în care contractul privind pachetul de servicii de călătorie inițial a fost comunicat călătorului, cu excepția cazului în care părțile convin altfel. Notificarea pachetului de servicii de călătorie de înlocuire menționează printre altele:

- a) suma plăților primite în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie;
- b) faptul că elementele esențiale ale serviciilor turistice prevăzute în contractul privind pachetul de servicii de călătorie pot fi modificate, cu acordul călătorului, în cadrul pachetului de servicii de călătorie de înlocuire;
- c) dreptul călătorului de a ceda contractul privind pachetul de servicii de călătorie în conformitate cu articolul 18.

(4) Călătorul care a încheiat un contract privind pachetul de servicii de călătorie are dreptul de a refuza pachetul de servicii de călătorie de înlocuire, în scris și în termen de 14 zile de la data primirii notificării privind pachetul de servicii de călătorie de înlocuire, în cazul în care acesta:

- a) atât timp cât durează situația excepțională cauzată de COVID-19 în Slovacia, este înscris în registrul persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, fapt demonstrat printr-o notificare scrisă a înscrierii sale în registrul persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă;

- b) este un lucrător independent sau o societate unipersonală cu răspundere limitată care a beneficiat de asistență financiară în cadrul unui proiect care urmărește să promoveze menținerea locurilor de muncă după declararea unei situații excepționale, a unei stări de urgență sau a unei stări de excepție și soluționarea consecințelor acestora, fapt demonstrat prin confirmarea acordării acestui ajutor;
- c) un părinte izolat care a obținut dreptul la o indemnizație de îngrijire în timp de pandemie, fapt demonstrat de confirmarea acordării acestei alocații și de o declarație pe propria răspundere privind statutul său de părinte izolat;
- d) este o persoană gravidă la data primirii notificării privind pachetul de servicii de călătorie de înlocuire, fapt demonstrat printr-un certificat medical; sau
- e) este o persoană în vârstă de cel puțin 65 de ani, fapt demonstrat prin mențiunea privind data nașterii pe cartea de identitate sau pe orice alt document de identitate similar.

(5) Călătorul care a încheiat un contract privind pachetul de servicii de călătorie are dreptul de a refuza doar o parte din pachetul de servicii de călătorie de înlocuire, în scris și în termen de 14 zile de la data primirii notificării privind pachetul de servicii de călătorie de înlocuire, în cazul în care cel puțin unul dintre călătorii menționați în contractul privind pachetul de servicii de călătorie se află în oricare dintre situațiile descrise la alineatul (4).

(6) În cazul în care un călător care a încheiat un contract privind pachetul de servicii de călătorie refuză, în temeiul alineatului (4), pachetul de servicii de călătorie de înlocuire, organizatorul de călătorii este obligat să îi ramburseze acestuia, fără penalități de reziliere, toate plățile primite în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie, fără întârziere și la nu mai târziu de 14 zile de la data primirii refuzului pachetului de servicii de călătorie de înlocuire. În cazul în care un călător care a încheiat un contract privind pachetul de servicii de călătorie refuză, în temeiul alineatului (5), o parte din pachetul de servicii de călătorie de înlocuire în legătură cu unul sau mai mulți călători vizați de același contract privind pachetul de servicii de călătorie, organizatorul de pachete turistice este obligat să îi ramburseze acestuia, fără penalități de reziliere pentru persoanele care nu participă la pachetul de servicii de călătorie de înlocuire, plățile pe care le-a primit în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie, fără întârziere și la nu mai târziu de 14 zile de la data primirii refuzului parțial al pachetului de servicii de călătorie de înlocuire.

(7) Organizatorul de pachete turistice este obligat să convină cu călătorul că îi va furniza un pachet de servicii de călătorie de înlocuire cel târziu la 31 august 2021.

(8) În cazul în care prețul călătoriei de înlocuire diferă de suma plăților primite în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie, părțile reglează între ele diferența dintre suma indicată în notificarea pachetului de servicii de călătorie de înlocuire și prețul acestei călătorii, în termen de 14 zile de la data la care organizatorul de pachete turistice a convenit cu călătorul să furnizeze un pachet de servicii de călătorie de înlocuire.

(9) În cazul în care organizatorul de pachete turistice nu ajunge la un acord cu călătorul cu privire la furnizarea unui pachet de servicii de călătorie de înlocuire înainte de 31 august 2021, se consideră că acesta a reziliat contractul privind pachetul de servicii de călătorie și rambursează călătorului toate plățile primite în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie, fără întârziere și cel târziu la 14 septembrie 2021.

(10) În cazul în care, în perioada cuprinsă între 12 martie 2020 și intrarea în vigoare a prezentei legi, un călător sau un organizator de pachete turistice a reziliat contractul privind pachetul de servicii de călătorie în conformitate cu articolul 21 alineatul (2) sau cu articolul 21 alineatul (3) litera (b), iar organizatorul de pachete turistice, pe baza acestei rezilieri, nu i-a rambursat călătorului toate plățile primite în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie, se aplică procedura prevăzută la alineatul (1).

(11) În cazul în care, în perioada cuprinsă între 12 martie 2020 și intrarea în vigoare a prezentei legi, călătorul a reziliat contractul privind pachetul de servicii de călătorie în conformitate cu articolul 21 alineatul (1), iar penalitatea de reziliere nu a fost achitată, se aplică procedura prevăzută la alineatul (1).

(12) În cazul în care, în pofida situației excepționale cauzate de COVID-19 în Slovacia sau a unei situație similare la locul de destinație sau în orice punct de pe itinerariul pachetului de servicii de călătorie, este posibil să se furnizeze un pachet de servicii de călătorie conform cu contractul privind pachetul de servicii de călătorie, dar călătorul refuză serviciul, acesta trebuie să informeze în scris organizatorul de pachete turistice cu cel puțin 30 de zile înainte de începerea executării pachetului de servicii de călătorie; în primele 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, acest termen este de cel puțin 15 zile înainte de începerea executării pachetului de servicii de călătorie. În termen de 14 zile de la data primirii informațiilor menționate în prima teză, organizatorul de pachete turistice trebuie să trimită călătorului notificarea pachetului de servicii de călătorie de înlocuire menționat la alineatul (3) și să procedeze în conformitate cu alineatele (7)-(9); dispozițiile alineatelor (4), (5) și (6) nu sunt aplicabile.

(13) Atât timp cât durează situația excepțională cauzată de COVID-19 în Slovacia sau o situație similară la locul de destinație sau în orice punct al itinerariului pachetului de servicii de călătorie, organizatorul de pachete turistice nu poate solicita călătorului plata unui avans din prețul pachetului de servicii de călătorie; această dispoziție nu se aplică în cazul în care călătorul acceptă modificarea contractului privind pachetul de servicii de călătorie în conformitate cu alineatul (1) litera a).

(14) Protecția în caz de insolvență de care beneficiază contractul privind pachetul de servicii de călătorie se aplică *mutatis mutandis* contractului privind pachetul de servicii de călătorie chiar și după modificarea acestuia sau după trimiterea unei notificări privind pachetul de servicii de călătorie de înlocuire.”

Procedura precontencioasă și procedura în fața Curții

- 11 Printr-o scrisoare din 14 mai 2020 adresată Republicii Slovace, Comisia a semnalat că primise informații care indicau că, în contextul pandemiei mondiale de COVID-19, acest stat membru pregătea măsuri naționale susceptibile să contravină Directivei 2015/2302. Comisia a invitat autoritățile slovace să furnizeze informații suplimentare cu privire la stadiul de pregătire a acestor măsuri.
- 12 Printr-o scrisoare din 28 mai 2020, Republica Slovacă a informat Comisia că Consiliul Național al Republicii Slovace a adoptat, la 20 mai 2020, Legea nr. 136/2020 de modificare a Legii nr. 170/2018. Acest stat membru a explicat că, în temeiul Legii nr. 136/2020, agențiile de turism aveau posibilitatea de a propune clienților lor o modificare a contractului privind pachetul de

servicii de călătorie în curs sau, în cazul în care clienții refuzau această modificare, un pachet de servicii de călătorie de înlocuire, ceea ce presupunea ca agenția de turism și clientul în cauză să convină asupra unui nou pachet înainte de sfârșitul lunii august 2021.

- 13 La 3 iulie 2020, Comisia a adresat Republicii Slovace o scrisoare de punere în întârziere prin care constata că, prin introducerea, în urma adoptării Legii nr. 136/2020, a articolului 33a în Legea nr. 170/2018, acest stat membru nu și-a îndeplinit obligația care îi revenea în temeiul articolului 12 alineatul (2), alineatul (3) litera (b) și alineatul (4) din Directiva 2015/2302 coroborat cu articolul 4 din aceasta.
- 14 Republica Slovacă a răspuns la această scrisoare de punere în întârziere printr-o scrisoare din 28 august 2020. În această din urmă scrisoare, recunoscând că modificarea Legii nr. 170/2018 rezultată din Legea nr. 136/2020 deroga de la dispozițiile Directivei 2015/2302, acest stat membru a arătat totodată că adoptarea acestei modificări era justificată de motive legitime, din moment ce întreprinderile care își desfășoară activitatea în sectorul turismului aveau nevoie de un termen suplimentar pentru a rambursa progresiv toți clienții lor, în caz contrar riscând să intre în faliment.
- 15 La 30 octombrie 2020, Comisia a adresat Republicii Slovace un aviz motivat prin care, pe de o parte, a reproșat acestui stat membru că, prin adoptarea Legii nr. 136/2020, nu și-a îndeplinit obligația menționată la punctul 13 din prezenta hotărâre și, pe de altă parte, l-a invitat să ia măsurile necesare pentru a se conforma acestui aviz motivat în termen de două luni de la primirea acestuia, și anume la 30 decembrie 2020.
- 16 Republica Slovacă a răspuns la avizul motivat menționat printr-o scrisoare din 18 decembrie 2020. În această scrisoare, acest stat membru a arătat că modificarea legislativă în cauză era justificată având în vedere situația excepțională legată de amploarea răspândirii COVID-19 și că obiectivul acestei modificări nu era de a priva călătorii de drepturile lor, ci de a acorda organizatorilor de pachete turistice un termen în care aceștia ar putea să își regleze toate relațiile contractuale cu călătorii.
- 17 Considerând că, la expirarea termenului stabilit în avizul motivat, precum și, de altfel, la data introducerii prezentei acțiuni, dreptul slovac rămânea contrar Directivei 2015/2302, Comisia a decis să introducă prezenta acțiune.
- 18 Prin decizia președintelui Curții din 21 ianuarie 2022, Regatul Danemarcei a fost autorizat să intervină în susținerea concluziilor Comisiei.

Cu privire la acțiune

Argumentația părților

- 19 În susținerea acțiunii sale, Comisia arată că articolul 33a din Legea nr. 170/2018 privează călătorii de dreptul lor de a rezilia un contract privind pachetul de servicii de călătorie și de fi rambursați în conformitate cu articolul 12 din Directiva 2015/2302, într-un moment în care aceștia sunt afectați în mod considerabil de consecințele pandemiei mondiale de COVID-19. Or, deși efectele crizei de COVID-19 au determinat cu siguranță, pentru numeroși organizatori de pachete turistice, un risc crescut de faliment, nici Directiva 2015/2302, nici un alt act juridic al Uniunii nu ar permite statelor membre să deroge de la acest articol 12.

- 20 În această privință, Comisia susține, în primul rând, că articolul 12 din Directiva 2015/2302 era aplicabil acestei pandemii, iar nu numai unor situații cu o amploare locală sau regională. Astfel, survenirea unei asemenea pandemii ar intra sub incidența noțiunii de „circumstanțe inevitabile și extraordinare”, care figurează la acest articol 12 și este definită la articolul 3 punctul 12 din această directivă. Faptul că considerentul (31) al directivei menționate se referă, în acest context și cu titlu de exemplu, la epidemia unei boli grave în locul de destinație al călătoriei nu ar fi de natură să demonstreze că articolul 12 amintit ar privi numai evenimente locale.
- 21 Pe de altă parte, întrucât această noțiune este legată de cea de forță majoră, aceasta din urmă nu poate fi aplicată în afara cadrului definit de Directiva 2015/2302.
- 22 Potrivit Comisiei, deși, la momentul adoptării acestei directive, posibilitatea unei pandemii de o asemenea amploare precum cea de COVID-19 nu a fost avută în vedere, directiva menționată a fost totuși concepută tocmai pentru a face față unor astfel de circumstanțe inevitabile și extraordinare. A admite că Directiva 2015/2302 se aplică în cazul unor probleme survenite la o scară teritorială mai redusă, dar nu în cazul unor probleme survenite la scară mai largă sau la nivel mondial ar avea consecințe absurde.
- 23 În plus, din articolul 4 din Directiva 2015/2302, interpretat în lumina considerentelor (4) și (5) ale acesteia, ar reieși că această directivă realizează o armonizare completă a materiilor cărora li se aplică. Or, articolul 33a din Legea nr. 170/2018 ar răspunde unei voințe de a proteja organizatorii de pachete turistice în defavoarea consumatorilor, afectați totuși în egală măsură de pandemia mondială de COVID-19. În această privință, deși Republica Slovacă a decis să protejeze organizatorii de pachete de servicii de călătorie, numeroase alte state membre nu au procedat la fel. Astfel, nu toți călătorii din Uniune ar fi putut beneficia de același nivel de protecție, ceea ce ar fi împiedicat dublul obiectiv de armonizare și de protecție a consumatorilor urmărit de Directiva 2015/2302.
- 24 În sfârșit, Comisia amintește, în ceea ce privește riscul imediat de dispariție a unui mare număr de organizatori de pachete de servicii de călătorie, invocat de acest stat membru, că aceștia ar fi putut beneficia de anumite măsuri de ajutor de stat.
- 25 În al doilea rând, Comisia arată că notificarea unui pachet de servicii de călătorie de înlocuire, astfel cum este prevăzută la articolul 33a din Legea nr. 170/2018, asimilabilă unui voucher, nu corespunde noțiunii de „rambursare”, în sensul articolului 12 din Directiva 2015/2302. Astfel, o rambursare ar presupune ca o persoană care a efectuat o plată să recupereze suma plătită sub forma unei sume de bani, ceea ce i-ar permite să dispună în mod liber de aceasta din urmă. Potrivit Comisiei, dacă legiuitorul Uniunii ar fi avut intenția de a autoriza o modalitate de rambursare atât de specială și defavorabilă călătorului, ar fi menționat în mod explicit o astfel de posibilitate, după cum a procedat în alte acte legislative referitoare la drepturile pasagerilor aerieni și la cele ale consumatorilor.
- 26 În al treilea și ultimul rând, Comisia apreciază că argumentul unui stat membru potrivit căruia Directiva 2015/2302 nu se aplica pandemiei mondiale de COVID-19, însă această pandemie constituia în același timp un caz de forță majoră care îl împiedica să își îndeplinească obligațiile care îi revin în temeiul acestei directive nu poate fi primit.
- 27 Regatul Danemarcei, care susține integral concluziile Comisiei, arată printre altele că, prin adoptarea Directivei 2015/2302, legiuitorul Uniunii a ales să instituie o protecție a consumatorilor deosebit de ridicată atunci când survin circumstanțe inevitabile și extraordinare,

precum pandemia mondială de COVID-19. Astfel, criza sanitară legată de această pandemie nu ar putea să justifice o prelungire a termenului de rambursare prevăzut la articolul 12 alineatul (4) din această directivă.

- 28 În acest context, sistemul de credit instituit în acest stat membru în cadrul Rejsegaronifonden (Fondul de garantare pentru călătorii), care ar fi permis agențiilor de turism care au nevoie de lichidități suplimentare să împrumute în condiții favorabile pentru a garanta rambursarea clienților în termenul de 14 zile prevăzut de această dispoziție, ar demonstra că, în pofida pandemiei menționate, era posibilă rambursarea consumatorilor sub forma unei sume de bani în acest termen.
- 29 Republica Slovacă concluzionează în sensul respingerii acțiunii Comisiei. Aceasta arată, în primul rând, că articolul 12 din Directiva 2015/2302 nu se aplică unei situații de criză sanitară mondială precum pandemia de COVID-19, evaluarea comparativă a intereselor călătorilor și ale organizatorilor de pachete turistice efectuată la momentul adoptării acestei directive fiind realizată în împrejurări total diferite de cele care au marcat începutul acestei pandemii.
- 30 În această privință, ar rezulta din textul articolului 12 alineatul (2) din directiva menționată, interpretat în lumina considerentului (31) al acesteia, că, la adoptarea aceleiași directive, a fost luată în considerare exclusiv eventualitatea unei epidemii a unei boli grave „la locul de destinație al călătoriei sau în vecinătatea imediată a acestuia”. Deși articolul 12 alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302 nu conține o astfel de indicație, acesta ar trebui, prin intermediul unei interpretări sistematice, să fie interpretat în mod identic. În schimb, cadrul legal instituit de această directivă nu ar fi adaptat pentru a răspunde unei situații excepționale precum pandemia mondială de COVID-19, după cum ar rezulta și din domeniul de aplicare limitat, prezentat în considerentul (40) al directivei menționate și recunoscut chiar de Comisie, al sistemului de protecție a organizatorilor de pachete turistice în caz de insolvență prevăzut la articolul 17 din aceeași directivă.
- 31 Prin urmare, nu ar fi adevărat că Directiva 2015/2302 a fost concepută tocmai pentru a face față unor împrejurări precum cele care rezultă din această pandemie. În această privință, Republica Slovacă subliniază, referindu-se în special la Hotărârea din 18 martie 2021, Kuoni Travel (C-578/19, EU:C:2021:213), că această directivă nu reglementează situațiile de forță majoră, care erau în schimb reglementate de Directiva 90/314 care a precedat-o. În acest context, nu ar reieși nicidecum din articolul 3 punctul 12 din Directiva 2015/2302 că „circumstanțele inevitabile și extraordinare” definite în această dispoziție trebuie să prezinte un caracter anormal și imprevizibil, astfel cum ar impune Curtea, în jurisprudența sa constantă, pentru ca o circumstanță specială să poată fi calificată drept caz de „forță majoră”.
- 32 De altfel, potrivit acestui stat membru, dacă nu ar fi fost adoptată o reglementare specială, s-ar fi putut aduce atingere nu numai intereselor organizatorilor de pachete turistice, ci și celor ale călătorilor, cu alte cuvinte celor ale consumatorilor, punând în pericol întreprinderile în cauză și făcând ulterior imposibilă orice rambursare.
- 33 Prin urmare, în fața situației de pandemie mondială și a consecințelor acesteia, Republica Slovacă ar fi fost îndreptățită să adopte măsuri care nu intră sub incidența Directivei 2015/2302, precum articolul 33a din Legea nr. 170/2018, pentru a ține seama de o deplasare majoră a punctului de echilibru între interesele călătorilor și cele ale comercianților.

- 34 În al doilea rând, Republica Slovacă arată, cu titlu subsidiar, că notificarea unei călătorii de înlocuire, prevăzută la articolul 33a din Legea nr. 170/2018, poate constitui o rambursare a plăților efectuate, în sensul articolului 12 din Directiva 2015/2302. Acest stat membru subliniază că o asemenea notificare putea fi schimbată cu furnizarea altor servicii de călătorie, era acoperită de o protecție împotriva insolvenței, era transferabilă altor persoane și, dacă nu era utilizată în perioada indicată, oferea dreptul la rambursare sub forma unei sume de bani pentru totalitatea plăților deja efectuate.
- 35 Astfel, în limbajul curent, cuvântul „rambursare” nu ar viza numai restituirea unei sume de bani, ci ar include și despăgubirea pentru asemenea plăți sub o altă formă. O astfel de interpretare ar fi susținută și de faptul că dispozițiile relevante ale Directivei 2015/2302, în special în versiunile în limbile germană și engleză ale acestora, ar face o distincție între acordarea unei rambursări și restituirea acestor plăți. În plus, având în vedere economia generală și finalitatea acestei directive, ar fi posibil ca termenii „rambursare” sau „a rambursa” să fie interpretați în sensul că autorizează de asemenea o despăgubire pentru plățile menționate sub o altă formă decât o sumă de bani.
- 36 În plus, Republica Slovacă observă că faptul că alte acte legislative ale Uniunii prevăd în mod expres alte forme de rambursare nu este relevant, din moment ce aceste acte se disting de Directiva 2015/2302 fie prin natura lor, fie prin domeniile și prin obiectivele lor. În lipsa unei identități între raporturile juridice instituite prin astfel de acte, adoptarea oricărui act ar impune efectuarea unei noi aprecieri a echilibrului existent între diferitele drepturi și interese legitime ale tuturor destinatarilor actului în cauză.
- 37 Or, Directiva 2015/2302 ar urmări protejarea călătorilor și a drepturilor organizatorilor profesioniști de pachete de servicii de călătorie. În această privință, atunci când mai multe drepturi protejate de dreptul Uniunii sunt în conflict, ar fi indispensabil ca actele în cauză să fie interpretate cu respectarea concilierii necesare între exigențele referitoare la protecția acestor diferite drepturi și a justului echilibru dintre ele (Hotărârea din 31 ianuarie 2013, McDonagh, C-12/11, EU:C:2013:43, punctul 62).
- 38 În al treilea și ultimul rând, Republica Slovacă susține, cu titlu încă mai subsidiar, că situația defavorabilă legată de pandemia mondială de COVID-19 ar putea fi considerată ca reprezentând un caz de forță majoră, în sensul jurisprudenței Curții.
- 39 Acest stat membru subliniază că, din moment ce un asemenea argument este invocat cu titlu mai subsidiar, el nu este nicidecum incompatibil cu cel, invocat cu titlu principal, potrivit căruia Directiva 2015/2302 nu este aplicabilă acestei pandemii. În plus, afirmația Comisiei potrivit căreia această directivă nu mai permite ca noțiunea de forță majoră să fie aplicată în afara cadrului pe care îl reglementează ar fi eronată. Astfel, ar trebui să se distingă aplicarea acestui concept, pe de o parte, în măsura în care privește drepturile și obligațiile instituite în cadrul relației contractuale dintre organizator și călător prevăzute de directiva menționată și, pe de altă parte, ca motiv care justifică neîndeplinirea obligațiilor de către un stat membru.
- 40 În speță, ar fi îndeplinite condițiile care reglementează invocarea forței majore, înțeleasă în acest din urmă sens, rezultate din jurisprudența Curții. Astfel, pandemia mondială de COVID-19 și importanta limitare a turismului care a rezultat din aceasta la nivel mondial ar constitui împrejurări străine și independente de voința Republicii Slovacă, pe care aceasta din urmă nu ar fi putut nici să le prevadă, nici să le împiedice, chiar dacă ar fi depus toate eforturile posibile și ar fi dat dovadă de diligența necesară.

- 41 Acest stat membru precizează că lipsa de lichidități, precum și riscul unei insolvențe a agențiilor de turism și al unor repercusiuni negative pentru ansamblul sectorului economic în cauză, rezultate din evoluția acestei pandemii și din măsurile aferente acesteia, au constituit dificultăți insurmontabile care l-au împiedicat temporar să își îndeplinească obligațiile care decurg din Directiva 2015/2302. În aceste condiții, aplicarea articolului 33a din Legea nr. 170/2018 ar fi fost limitată la durata necesară și ar fi încetat în prezent, ținând seama de necesitatea de a garanta un nivel ridicat de protecție a consumatorilor și de a stabili un just echilibru între acesta și competitivitatea întreprinderilor.
- 42 În ceea ce privește relevanța exemplului unei măsuri de ajutor de stat, precum cea care a fost adoptată în Danemarca prin mobilizarea Rejsegarantifonden (Fondul de garantare pentru călătorii), Republica Slovacă arată că posibilitatea de a acorda ajutoare de stat prin intermediul unui fond de garantare ar fi putut fi limitată de modul în care era organizat sistemul național de protecție în caz de insolvență, ceea ce ar fi necesitat o modificare complexă a dreptului slovac, imposibil de realizat în perioade de criză acută. Pe de altă parte, ajutoarele de stat ar trebui să aibă caracterul unei măsuri de ultimă instanță (*ultima ratio*), din moment ce acestea ar constitui o interferență substanțială cu concurența și funcționarea pieței.

Aprecierea Curții

- 43 Prin acțiunea formulată, Comisia reproșează Republicii Slovace că nu și-a îndeplinit obligația care îi revine în temeiul articolului 12 alineatul (2), alineatul (3) litera (b) și alineatul (4) din Directiva 2015/2302 coroborat cu articolul 4 din aceasta, prin adoptarea articolului 33a din Legea nr. 170/2018, în măsura în care acesta din urmă prevede în esență, pe de o parte, că, în cazul în care, din cauza situației excepționale cauzate de pandemia mondială de COVID-19, nu era posibilă executarea unui contract privind pachetul de servicii de călătorie, organizatorul era autorizat să ofere călătorilor în cauză un pachet de servicii de călătorie de înlocuire în locul rambursării plăților efectuate, în sensul acestui articol 12, și, pe de altă parte, că acești călători nu aveau în acest caz dreptul la această rambursare decât după 31 august 2021 și cel târziu la 14 septembrie 2021.
- 44 În primul rând, trebuie să se examineze aspectul dacă această situație excepțională poate intra sub incidența noțiunii de „circumstanțe inevitabile și extraordinare”, în sensul articolului 12 din Directiva 2015/2302, astfel încât articolul 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302 să se poată aplica ipotezelor avute în vedere la articolul 33a din Legea nr. 170/2018.
- 45 Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie amintit că această noțiune este definită la articolul 3 punctul 12 din Directiva 2015/2302 ca fiind „o situație care nu poate fi controlată de partea care invocă o astfel de situație și ale cărei consecințe nu ar fi putut fi evitate chiar dacă s-ar fi luat toate măsurile rezonabile”.
- 46 Considerentul (31) al acestei directive clarifică domeniul de aplicare al acestei noțiuni, precizând că „[circumstanțele inevitabile și extraordinare] pot include, de exemplu, războaie, alte probleme grave de securitate precum terorismul, riscuri semnificative pentru sănătatea umană precum epidemia unei boli grave în locul de destinație al călătoriei sau dezastre naturale precum inundațiile, cutremurele sau condițiile meteorologice care fac imposibilă deplasarea în condiții de siguranță către destinație, astfel cum s-a convenit în contractul privind pachetul de servicii de călătorie”.

- 47 În plus, din articolul 12 alineatul (2) din Directiva 2015/2302 reiese că circumstanțele inevitabile și extraordinare pot justifica doar o reziliere efectuată de călător, care îi dă dreptul la o rambursare completă a oricărei plăți efectuate pentru un pachet, atunci când acestea survin „la locul de destinație sau în vecinătatea imediată a acestuia” și „afectează în mod semnificativ executarea pachetului sau [...] afectează semnificativ transportul pasagerilor la destinație”.
- 48 Deși, în vederea rezilierii unui contract privind pachetul de servicii de călătorie, calificarea unui anumit eveniment drept situație care intră sub incidența noțiunii de „circumstanțe inevitabile și extraordinare”, în sensul acestui articol 12, depinde în mod necesar de circumstanțele concrete ale speței și în special de serviciile de turism convenite în mod concret, precum și de consecințele acestui eveniment la locul de destinație avut în vedere, nu este mai puțin adevărat că, după cum a arătat Comisia, o criză sanitară mondială precum pandemia de COVID-19 trebuie, ca atare, să fie considerată susceptibilă să intre sub incidența acestei noțiuni.
- 49 Astfel, un asemenea eveniment iese în mod vădit din sfera oricărui control, iar consecințele sale nu ar fi putut fi evitate chiar dacă ar fi fost luate toate măsurile rezonabile. Acest eveniment evidențiază de altfel existența unor „riscuri semnificative pentru sănătatea umană” menționate în considerentul (31) al respectivei directive.
- 50 Este lipsit de relevanță, în această privință, faptul că, la fel ca articolul 12 alineatul (2) din aceeași directivă, acest considerent ilustrează acești termeni recurgând la exemplul epidemiei unei boli grave „la locul de destinație al călătoriei”, din moment ce o astfel de precizare urmărește nu să restrângă domeniul de aplicare al noțiunii de „circumstanțe inevitabile și extraordinare” la evenimente locale, ci să evidențieze că aceste circumstanțe trebuie, în orice caz, să se manifeste în special la locul de destinație avut în vedere și să aibă, în acest temei, consecințe importante asupra executării pachetului în cauză.
- 51 În această privință, deși răspândirea unei boli grave la locul de destinație în cauză poate intra în sfera acestei noțiuni, același lucru trebuie să fie *a fortiori* valabil în ceea ce privește răspândirea unei boli grave la scară mondială, din moment ce efectele acesteia din urmă afectează de asemenea locul respectiv.
- 52 În plus, o interpretare a articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302 potrivit căreia această dispoziție s-ar aplica numai unor evenimente de o amploare locală, cu excluderea unor evenimente de o amploare mai mare, ar intra în conflict, pe de o parte, cu principiul securității juridice, în măsura în care, în lipsa oricărui criteriu de delimitare prevăzut în acest scop de directiva menționată, demarcația între aceste două categorii de evenimente poate fi vagă și variabilă, ceea ce ar avea, în definitiv, drept consecință să facă aleatoriu beneficiul protecției conferite dispoziției menționate.
- 53 Pe de altă parte, o asemenea interpretare ar fi incoerentă în raport cu obiectivul urmărit de directiva menționată, care constă, potrivit articolului 1 din aceasta, citit în lumina considerentului (5) al aceleiași directive, în a contribui la funcționarea corespunzătoare a pieței interne și la asigurarea unui nivel ridicat și cât se poate de uniform de protecție a consumatorilor [a se vedea în acest sens Hotărârea din 12 ianuarie 2023, FTI Touristik (Pachet de servicii de călătorie în Insulele Canare), C-396/21, EU:C:2023:10, punctul 29].
- 54 Astfel, această interpretare ar implica faptul că călătorii care reziliază contractul lor privind pachetul de servicii de călătorie invocând epidemia unei boli limitată la nivel local nu ar fi obligați să plătească comision de reziliere, în timp ce călătorii care reziliază acest contract pentru

motivul epidemiei unei boli de o amploare mondială ar trebui să plătească un asemenea comision, astfel încât călătorii vizați ar beneficia de un nivel de protecție mai redus în cazul survenirii unei crize sanitare mondiale decât în cazul epidemiei unei boli limitate la nivel local.

- 55 În ceea ce privește obiectivul de protecție a consumatorilor, Republica Slovacă arată însă că această protecție nu poate fi disociată de cea a organizatorilor de pachete turistice în caz de insolvență, prevăzută la articolul 17 din Directiva 2015/2302, care nu ar viza acoperirea unor riscuri extrem de ridicate, precum izbucnirea unei pandemii mondiale. Acest stat membru deduce de aici că nici aplicarea dreptului la rambursarea integrală prevăzută la articolul 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din această directivă nu ar trebui extinsă la astfel de ipoteze.
- 56 În această privință, după cum se subliniază și în considerentele (13) și (14) ale Recomandării 2020/648, este incontestabil că o criză sanitară mondială precum pandemia de COVID-19 este de natură să îi confrunte pe organizatorii de pachete de servicii de călătorie cu un risc crescut de insolvență care nu este acoperit de asigurarea contractată în temeiul articolului 17 din Directiva 2015/2302 și că un astfel de risc poate afecta dreptul călătorilor în cauză la rambursarea plăților pe care le-au efectuat în temeiul unui pachet.
- 57 În aceste condiții, trebuie să se constate că o interpretare a articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302 care are ca efect, în asemenea împrejurări, să nege de la bun început călătorilor beneficiul acestui drept ar afecta în mod necesar într-o mai mare măsură protecția intereselor acestora.
- 58 În ceea ce privește distincția care ar trebui, potrivit Republicii Slovace, să se facă între noțiunea de „circumstanțe inevitabile și extraordinare” și cea de forță majoră, întrucât o pandemie precum pandemia mondială de COVID-19 intră, în opinia sa, numai sub incidența acestei din urmă noțiuni, este necesar să se arate că, spre deosebire de cele susținute de acest stat membru, un asemenea argument nu își găsește niciun temei în Hotărârea din 18 martie 2021, Kuoni Travel (C-578/19, EU:C:2021:213).
- 59 Astfel, situația în discuție în cauza în care s-a pronunțat această hotărâre privea Directiva 90/314, care a fost abrogată și înlocuită prin Directiva 2015/2302. Independent de distincția stabilită de această primă directivă între noțiunile caz de forță majoră și eveniment imprevizibil și inevitabil, evocată la punctul 58 din hotărârea menționată, trebuie să se constate că Directiva 2015/2302 nu a reluat nici una, nici cealaltă dintre aceste noțiuni, ci se referă, în acest context, numai la noțiunea de „circumstanțe inevitabile și extraordinare”. Or, astfel cum s-a constatat deja la punctele 48 și 49 din prezenta hotărâre, o criză sanitară mondială precum pandemia mondială de COVID-19 poate intra sub incidența acestei noțiuni.
- 60 Având în vedere cele ce precedă, este necesar să se considere că, contrar celor susținute de Republica Slovacă, noțiunea de „circumstanțe inevitabile și extraordinare”, în sensul articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302, poate acoperi izbucnirea unei crize sanitare la nivel mondial, această dispoziție putând fi, așadar, aplicată ipotezelor avute în vedere la articolul 33a din Legea nr. 170/2018, și anume celor în care nu era posibil să se furnizeze călătorului elementele esențiale ale serviciilor turistice prevăzute de un contract privind pachetul de servicii de călătorie „ca urmare a situației excepționale cauzate de COVID-19 în Slovacia sau a unei situații similare la locul de destinație sau în orice punct al itinerariului din pachetul de servicii de călătorie”.

- 61 În al doilea rând, trebuie să se examineze aspectul dacă, astfel cum arată Republica Slovacă, notificarea unei călătorii de înlocuire prevăzută la articolul 33a din Legea nr. 170/2018 poate constitui o rambursare a plăților efectuate, în sensul articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302.
- 62 În această privință, mai întâi, este necesar să se constate că această directivă nu cuprinde nicio definiție a noțiunii de „rambursare”.
- 63 În continuare, reiese dintr-o jurisprudență constantă că determinarea sensului și a sferei termenilor pentru care dreptul Uniunii nu oferă nicio definiție trebuie realizată în funcție de sensul lor obișnuit în limbajul curent, ținând cont de contextul în care sunt utilizați și de obiectivele urmărite de reglementarea din care fac parte (Hotărârea din 18 martie 2021, Kuoni Travel, C-578/19, EU:C:2021:213, punctul 37).
- 64 Potrivit sensului său obișnuit în limbajul curent, termenul „a rambursa” face referire la faptul de a înapoia unei persoane o sumă de bani pe care a plătit-o sau a avansat-o unei alte persoane și implică astfel ca această din urmă persoană să restituie această sumă primei persoane. O asemenea semnificație reiese, pe de altă parte, fără ambiguitate din lectura textului articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302 în ansamblul său, care precizează că rambursarea integrală vizează „ori[care] pl[ată] efectuat[ă]” pentru pachet, ceea ce înlătură astfel orice îndoială cu privire la obiectul rambursării, aceasta din urmă privind o sumă de bani.
- 65 Rezultă că prin noțiunea de „rambursare”, în sensul articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302, se înțelege restituirea oricărei plăți efectuate pentru pachet sub forma unei sume de bani.
- 66 O asemenea interpretare nu este infirmată de argumentul Republicii Slovace întemeiat pe distincția terminologică care ar fi efectuată, în ceea ce privește această noțiune, în special în versiunile în limbile germană și engleză ale articolului 12 alineatul (4) din Directiva 2015/2302, între, pe de o parte, o restituire („*reimbursement*” în limba engleză, „*Rückzahlung*” în limba germană) a plăților, prevăzută la articolul 12 alineatul (1) din această directivă, și, pe de altă parte, o „rambursare” („*refund*” în limba engleză, „*Erstattung*” în limba germană) a acestora, prevăzută la articolul 12 alineatele (2) și (3) din directiva menționată, această rambursare acoperind, potrivit acestui stat membru, și o despăgubire sub o altă formă decât o sumă de bani.
- 67 Astfel, nu numai că o asemenea distincție terminologică este perfect compatibilă cu o interpretare a acestor dispoziții care implică o restituire sub forma unei sume de bani, ci și, chiar presupunând că situația ar fi diferită, rezultă dintr-o jurisprudență constantă a Curții că formularea utilizată în una dintre versiunile lingvistice ale unei dispoziții de drept al Uniunii nu poate servi drept unic temei pentru interpretarea acestei dispoziții și nici nu i se poate atribui un caracter prioritar în raport cu celelalte versiuni lingvistice, dispoziția menționată trebuind, în caz de divergență între diferitele versiuni lingvistice ale unui text de drept al Uniunii, să fie interpretată în funcție de contextul și de finalitatea reglementării din care face parte (a se vedea în acest sens Hotărârea din 9 iulie 2020, Banca Transilvania, C-81/19, EU:C:2020:532, punctul 33 și jurisprudența citată).
- 68 Or, contextul articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302 și obiectivul acestei directive nu fac decât să confirme interpretarea literală reținută la punctul 65 din prezenta hotărâre.

- 69 Astfel, în ceea ce privește, pe de o parte, contextul acestei dispoziții, faptul că, în temeiul articolului 12 alineatul (4) din această directivă, rambursarea trebuie să aibă loc la nu mai târziu de 14 zile de la rezilierea contractului privind pachetul de servicii de călătorie în cauză tinde să indice că această rambursare trebuie să se facă sub forma unei sume de bani, întrucât acest termen urmărește să garanteze că respectivul călător va putea, la scurt timp după rezilierea acestui contract, să dispună din nou în mod liber de suma pe care o cheltuiuse pentru a plăti acest pachet. În schimb, impunerea unui astfel de termen ar fi puțin utilă dacă acest călător ar trebui să se limiteze la un voucher sau la un alt serviciu cu caracter decalat, de care nu ar putea, în orice caz, să profite decât după expirarea acestui termen.
- 70 În plus, contextul mai larg în care se înscrie Directiva 2015/2302, și anume cel al domeniului drepturilor călătorilor și al protecției consumatorilor, evidențiază că, atunci când legiuitorul Uniunii are în vedere, într-un anumit act legislativ referitor la acest domeniu, posibilitatea de a înlocui o obligație de plată a unei sume de bani cu o prestație care are o altă formă, precum printre altele propunerea unor vouchere, această posibilitate este prevăzută în mod expres în actul legislativ menționat. Aceasta este printre altele situația articolului 7 alineatul (3) din Regulamentul (CE) nr. 261/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 11 februarie 2004 de stabilire a unor norme comune în materie de compensare și de asistență a pasagerilor în eventualitatea refuzului la îmbarcare și anulării sau întârzierii prelungite a zborurilor și de abrogare a Regulamentului (CEE) nr. 295/91 (JO 2004, L 46, p. 1, Ediție specială, 07/vol. 12, p. 218), care prevede că compensația menționată la alineatul (1) al acestui articol 7 se plătește „în numerar”, prin transfer bancar electronic, ordin de plată bancar sau cec bancar sau, cu acordul scris al pasagerului, în bonuri de călătorie și/sau alte servicii.
- 71 Lipsa vreunei referiri, în textul articolului 12 din Directiva 2015/2302, la o astfel de posibilitate tinde, așadar, să confirme că acest articol vizează numai rambursări sub forma unei sume de bani.
- 72 Pe de altă parte, dreptul la rambursare conferit călătorilor de articolul 12 alineatele (2) și (3) din această directivă răspunde obiectivului de protecție a consumatorilor urmărit de aceasta, amintit la punctul 53 din prezenta hotărâre, astfel încât o interpretare a noțiunii de „rambursare”, în sensul acestui articol 12, potrivit căreia călătorul în cauză are dreptul la restituirea plăților efectuate în temeiul pachetului în discuție sub forma unei sume de bani, de care va putea dispune în mod liber, este mai în măsură să contribuie la protejarea intereselor sale și, prin urmare, la realizarea acestui obiectiv decât interpretarea potrivit căreia ar fi suficient ca organizatorul vizat să îi propună o călătorie de înlocuire, un voucher sau o altă formă de compensație decalată.
- 73 În ceea ce privește argumentul Republicii Slovace potrivit căruia, în special într-o situație de bulversare totală a pieței în cauză, este necesar, în raport cu considerentul (5) al Directivei 2015/2302 și conform jurisprudenței rezultate din Hotărârea din 31 ianuarie 2013, McDonagh (C-12/11, EU:C:2013:43, punctul 62), să se ajungă la o interpretare care să permită stabilirea unui echilibru just între protecția consumatorilor și competitivitatea întreprinderilor, este suficient să se constate că interpretarea reținută la punctul 65 din prezenta hotărâre reflectă evaluarea comparativă a intereselor pe care legiuitorul Uniunii a intenționat să o instituie în ceea ce privește consecințele financiare care decurg din rezilierea unui contract privind pachetul de servicii de călătorie în ipotezele avute în vedere la articolul 12 alineatele (2) și (3) din această directivă, dispoziție care, de altfel, nu numai că prevede o obligație de rambursare în beneficiul călătorilor, dar precizează în plus că, în aceste ipoteze, organizatorul nu este obligat să plătească o despăgubire suplimentară.

- 74 Acest lucru nu aduce atingere posibilității călătorului parte la un contract privind pachetul de servicii de călătorie de a consimți, în mod voluntar, să accepte, în loc de o rambursare sub forma unei sume de bani, un voucher, în măsura în care o astfel de posibilitate nu îl privează de dreptul său la această rambursare, după cum se arată în considerentul (9) al Recomandării 2020/648.
- 75 Prin urmare, este necesar să se considere că o notificare a unei călătorii de înlocuire, precum cea prevăzută la articolul 33a din Legea nr. 170/2018, nu constituie o rambursare a plăților efectuate, în sensul articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302, această rambursare trebuind înțeleasă numai ca o restituire a acestor plăți sub forma unei sume de bani.
- 76 În al treilea rând, din considerațiile care precedă rezultă că Comisia afirmă în mod întemeiat că articolul 33a din Legea nr. 170/2018 este contrar articolului 12 alineatul (2), alineatul (3) litera (b) și alineatul (4) din Directiva 2015/2302 coroborat cu articolul 4 din această directivă, în măsura în care acorda, în perioada cuprinsă între 12 martie 2020 și 31 august 2021, călătorilor al căror pachet nu putea fi executat din cauza unor circumstanțe inevitabile și extraordinare legate de pandemia mondială de COVID-19 numai dreptul de a li se oferi o călătorie de înlocuire în locul unei rambursări integrale, sub forma unei sume de bani, a oricărei plăți efectuate pentru acest pachet.
- 77 În consecință, prin adoptarea articolului 33a din Legea nr. 170/2018, Republica Slovacă nu și-a respectat obligația de a lua, în ordinea sa juridică națională, toate măsurile necesare în vederea asigurării efectului deplin al Directivei 2015/2302, conform obiectivului urmărit (a se vedea în acest sens Hotărârea din 12 iulie 2022, Nord Stream 2/Parlamentul și Consiliul, C-348/20 P, EU:C:2022:548, punctul 69).
- 78 În aceste condiții, Republica Slovacă arată că situația defavorabilă legată de pandemia mondială de COVID-19 constituia un caz de forță majoră care a împiedicat-o să își îndeplinească obligațiile care decurg din Directiva 2015/2302.
- 79 În ceea ce privește o astfel de afirmație, trebuie subliniat că Curtea a statuat deja că teama de dificultăți interne nu poate justifica nerespectarea de către un stat membru a obligațiilor care îi revin în temeiul dreptului Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 1 aprilie 2004, Comisia/Italia, C-99/02, EU:C:2004:207, punctul 22 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 13 septembrie 2017, Comisia/Belgia, C-591/14, EU:C:2017:670, punctul 44).
- 80 Desigur, rezultă din jurisprudența Curții că, atunci când un stat membru nu s-a conformat obligațiilor sale care decurg din dreptul Uniunii, nu este exclus ca acesta să poată invoca, în ceea ce privește o asemenea neconformitate, forța majoră.
- 81 În această privință, potrivit unei jurisprudențe constante, deși noțiunea de forță majoră nu presupune o imposibilitate absolută, aceasta impune totuși ca neconformitatea în cauză să fie cauzată de împrejurări străine celui care o invocă, neobișnuite și imprevizibile, ale cărei consecințe nu s-ar fi putut evita în pofida diligenței manifestate, o situație de forță majoră neputând, în plus, să fie invocată decât pentru perioada necesară pentru a înlătura aceste dificultăți (a se vedea în acest sens Hotărârea din 13 decembrie 2001, Comisia/Franța, C-1/00, EU:C:2001:687, punctul 131 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 4 martie 2010, Comisia/Italia, C-297/08, EU:C:2010:115, punctul 85 și jurisprudența citată).
- 82 Or, trebuie să se constate că articolul 33a din Legea nr. 170/2018 nu îndeplinește în mod evident condițiile care guvernează invocarea forței majore.

- 83 În această privință, în primul rând, deși o criză sanitară de o anvergură precum cea a pandemiei de COVID-19 este străină Republicii Slovace, precum și neobișnuită și imprevizibilă, o reglementare națională care exonerează în mod generalizat, sub rezerva anumitor excepții în favoarea unor categorii mai vulnerabile de călători, toți organizatorii pachetelor de servicii de călătorie de obligația lor de rambursare, prevăzută la articolul 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302, în ceea ce privește contractele care nu au putut fi executate ca urmare a acestei pandemii nu poate, prin însăși natura sa, să fie justificată de constrângerile care rezultă dintr-un asemenea eveniment și să îndeplinească în acest mod condițiile care guvernează invocarea forței majore.
- 84 Astfel, conducând, în fapt, la o suspendare provizorie generalizată a acestei obligații de rambursare, aplicarea unei asemenea reglementări nu se limitează numai la situațiile în care asemenea constrângeri, în special financiare, s-ar fi manifestat în mod real, ci se extinde la toate contractele care nu puteau fi executate din cauza unor circumstanțe inevitabile și extraordinare legate de pandemia mondială de COVID-19, fără a lua în considerare situația financiară concretă și individuală a organizatorilor de pachete turistice în cauză.
- 85 În al doilea rând, din dosarul de care dispune Curtea nu reiese că consecințele financiare cărora urmărea să le facă față dispozitivul articolului 33a din Legea nr. 170/2018 nu ar fi putut fi evitate altfel decât prin încălcarea articolului 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 și în special prin adoptarea, în beneficiul organizatorilor de pachete turistice vizați, a anumitor măsuri de ajutor de stat susceptibile să fie autorizate în temeiul articolului 107 alineatul (2) litera (b) TFUE, posibilitate amintită în considerentele (21) și (22) ale Recomandării 2020/648 și la care au recurs alte state membre.
- 86 În acest context, deși Republica Slovacă a insistat asupra faptului că adoptarea unor astfel de măsuri de ajutor de stat ar fi fost însoțită de dificultăți deosebite, posibilitatea de a adopta aceste măsuri pe termen scurt depinzând în special de structurile existente ale organizării sectorului pachetelor de servicii de călătorie, precum și de timpul necesar pentru o astfel de adoptare în conformitate cu procedurile lor interne, trebuie amintit în această privință că, în conformitate cu o jurisprudență constantă a Curții, un stat membru nu poate invoca dificultăți de ordin intern pentru a justifica nerespectarea obligațiilor care rezultă din dreptul Uniunii (Hotărârea din 25 iunie 2013, Comisia/Republica Cehă, C-241/11, EU:C:2013:423, punctul 48 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 6 noiembrie 2014, Comisia/Belgia, C-395/13, EU:C:2014:2347, punctul 51).
- 87 În acest context, nu poate fi reținut nici argumentul invocat de Republica Slovacă potrivit căruia soluția care constă în acordarea unor ajutoare de stat ar trebui să fie un „ultim remediu”. Astfel, este suficient să se arate în această privință că dreptul Uniunii permite statelor membre, cu respectarea condițiilor prevăzute în acest scop, să prevadă anumite forme de ajutor de stat și în special pe cele care pot fi considerate compatibile cu piața internă în temeiul articolului 107 alineatul (2) litera (b) TFUE, în timp ce, după cum reiese din cuprinsul punctului 77 din prezenta hotărâre, acest drept nu le permite tocmai să își încalce obligația de a lua, în ordinea lor juridică națională, toate măsurile necesare în vederea asigurării efectului deplin al unei directive, în speță al Directivei 2015/2302.
- 88 Mai este necesar să se arate că statele membre aveau de asemenea posibilitatea de a institui dispozitive destinate nu să împună, ci să încurajeze sau să faciliteze acceptarea de către călători a voucherelor în locul rambursării sub forma unei sume de bani, astfel de soluții putând contribui la rândul lor la atenuarea problemelor de lichiditate ale organizatorilor de pachete turistice, după cum s-a semnalat în Recomandarea 2020/648, în special în considerentul (15) al acesteia.

- 89 În al treilea rând, o reglementare națională precum articolul 33a din Legea nr. 170/2018, în măsura în care prevede eliberarea organizatorilor de pachete de servicii de călătorie de obligația lor de rambursare pentru o perioadă care poate ajunge până la aproape 18 luni de la notificarea rezilierii contractului privind pachetul de servicii de călătorie în cauză, nu este în mod vădit concepută astfel încât să limiteze efectele sale la perioada necesară pentru a remedia dificultățile cauzate de evenimentul care poate intra sub incidența forței majore.
- 90 Prin urmare, acțiunea introdusă de Comisie trebuie admisă.
- 91 Având în vedere tot ceea ce precedă, este necesar să se constate că, prin introducerea, în urma adoptării Legii nr. 136/2020, a articolului 33a din Legea nr. 170/2018, Republica Slovacă nu și-a îndeplinit obligația care îi revine în temeiul articolului 12 alineatul (2), alineatul (3) litera (b) și alineatul (4) din Directiva 2015/2302 coroborat cu articolul 4 din aceasta.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 92 Potrivit articolului 138 alineatul (1) din Regulamentul de procedură al Curții, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată. Întrucât Comisia a solicitat obligarea Republicii Slovace la plata cheltuielilor de judecată, iar aceasta din urmă a căzut în pretenții, se impune obligarea Republicii Slovace la plata cheltuielilor de judecată.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a doua) declară și hotărăște:

- 1) **Prin introducerea, în urma adoptării zákon č. 136/2020 Z. z. (Legea nr. 136/2020 Rec.) din 20 mai 2020, a articolului 33a în zákon č. 170/2018 Z. z. o zázadoch, spojených službách cestovného ruchu, niektorých podmienkach podnikania v cestovnom ruchu a o zmene a doplnení niektorých zákonov (Legea nr. 170/2018 Rec. privind pachetele de servicii de călătorie, serviciile turistice asociate și anumite condiții aplicabile activității turistice, de modificare și de completare a anumitor legi) din 15 mai 2018, Republica Slovacă nu și-a îndeplinit obligația care îi revine în temeiul articolului 12 alineatul (2), alineatul (3) litera (b) și alineatul (4) din Directiva (UE) 2015/2302 a Parlamentului European și a Consiliului din 25 noiembrie 2015 privind pachetele de servicii de călătorie și serviciile de călătorie asociate, de modificare a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 și a Directivei 2011/83/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului și de abrogare a Directivei 90/314/CEE a Consiliului coroborat cu articolul 4 din Directiva 2015/2302.**
- 2) **Obligă Republica Slovacă la plata cheltuielilor de judecată.**

Semnături